

УДК 821.111(411)+821.161.2 Вовк

СТАРОЗАВІТНИЙ ДИСКУРС У ВИБРАНІЙ КОРОЛІВСЬКІЙ ШОТЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ. У ЗІСТАВЛЕННІ З УКРАЇНСЬКОЮ МИСТЕЦЬКОЮ РЕЦЕПЦІЄЮ XXI СТОЛІТТЯ

Смольницька О.О., к. філос. н.,
старший науковий співробітник відділу української філології
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерство освіти і науки України

У статті проаналізовано змалювання старозавітної символіки в сонетах Марії Стюарт і її сина Якова Стюарта. Пропонується характеристика постатей Марії Шотландської і Єлизавети Англійської Вірою Вовк. До уваги беруться англійський, германський (німецький), романський, український контексти. Для ілюстрацій залучаються переклади Максима Стріхи й власні.

Ключові слова: переклад, шотландистика, англійська мова, скотс, Біблія, монарх, фемінінність, рецепція.

В статье проанализировано отображение ветхозаветной символики в сонетах Марии Стюарт и ее сына Якова Стюарта. Предлагается характеристика персоналий Марии Шотландской и Елизаветы Английской Верой Вовк. Во внимание принимаются англоязычный, германский (немецкий), романский, украинский контексты. Для иллюстраций задействованы переводы Максима Стрихи и собственные.

Ключевые слова: перевод, шотландистика, английский язык, скотс, Библия, монарх, фемининность, рецепция.

Smolnytska O.O. THE OLD TESTAMENT DISCOURSE IN THE SELECTED ROYAL SCOTTISH POETRY OF THE LATE 16TH – EARLY 17TH CENTURIES COMPARED WITH THE UKRAINIAN ART RECEPTION OF THE 21ST CENTURY

The article analyzes the display of the Old Testament symbolic in the sonnets by Mary Stuart and her son James Stuart. The characteristic of personalities of Mary, Queen of Scots, and Elizabeth, Queen of England, is demonstrated in the reception of Vira Vovk. The English, Germanic (German), Roman, Ukrainian contexts are emphasized. The Ukrainian translations by Maksym Strikha, as well, as the own translations, are given to illustrate.

Key words: translation, Scottish studies, English, Scots, the Bible, monarch, femininity, reception.

Постановка проблеми. Сучасна українська компаративістика, а також перекладознавство, відрізняється підсиленням інтересом до барокової поезії державних діячів, у тому числі шотландських. Історичний, релігійний, лінгвістичний та інші контексти, вимога до культури аналітика й перекладача (а також часто поєднання теоретичного й практичного аспектів у діяльності), формальні особливості поетичних текстів створюють своєрідний challenge для гуманітаристики, нагоду для співтворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто назвати імена дослідників і перекладачів текстів англійських та шотландських поетів зазначеної доби. Це І. Кашникова, Л. Коломієць, В. Лемещенко, М. Новикова, Олена О'Лір, С. Сластьон (Трош), М. Стогній, М. Стріха, Е. Тулуп, В. Чернишенко та ін. (Про формування вітчизняної шотландистики, починаючи від Лесі Українки, див: [10] – О. С.). Зокрема, в українській науці великий інтерес викликає постать Марії Стюарт ([1; 5; 9–11]). Проте для об'єктивної картини необхідне здійс-

нення порівняльного аналізу в тривалому часовому проміжку.

Постановка завдання. Цікаве в експериментальному та в історично-культурному контексті компаративне дослідження відбиття старозавітної символіки в вибраних сонетах Марії Шотландської, або Марії Стюарт (далі – МШ, МС, 1542 – 1587), і її сина Якова Стюарта (далі – ЯС, 1566 – 1625).

Мета – проаналізувати старозавітну символіку в вибраних творах названих авторів. Відповідно мета передбачає завдання:

1) здійснити аналіз сприйняття МС і Єлизавети Англійської (далі – ЄА) Вірою Вовк на підставі мистецтва;

2) висвітлити мотивацію звернення МС і ЯС до старозавітної (а не новозавітної) символіки в контексті тенденцій англійської літератури;

3) порівняти образ і діяльність МС, леді Джейн Грей і Марини Мнішек.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розширення методологічного апарату пропонується зіставлення зі старозавітною тематикою в художньому українському

й бразильському сприйнятті, у тому числі образу МС. Зокрема, задіяна рецепція української письменниці в Ріо-де-Жанейро Віри Вовк (далі – ВВ, автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, або Віра Остапівна Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н., Борислав, з 1939 р. в еміграції, з 1945 р. в Ріо-де-Жанейро) – поетеси, прозаїка, драматурга, науковця, перекладачки, літературного критика, композитора, художниці, культуртрегера, яка популяризує українську культуру в світі та бразильську – в Україні. Вибір мотивується також католицьким світоглядом ВВ (і водночас толерантністю до інших релігій та культур) і надзвичайною широтою використання авторкою різнокультурних міфологічних символів, патернів, сюжетів тощо, з-поміж яких можна виокремити головні шари: український (який включає гуцульський і бойківський), бразильський (афро- та індіанобразильський, а також португальський), німецький, античний та ін. У творчості ВВ дуже виразний біблійний шар, поряд з христологією й каріологією – старозавітна символіка, що створює підставу для порівняльного аналізу. Також у статті розширюється запропонована Галиною Пагутяк паралель МС і Марини Мнішек, що цікаво з огляду на галицьке місце народження останньої.

Ставлення ВВ до МШ і ЄА як особисто-стей сформоване на основі віршованої трагедії Ф. Шиллера «Марія Стюарт» (“*Maria Stuart*”, 1800), у ВВ це «драма» [4], де ЄА постає інтриганкою, безпідставно жорстоким ворогом чутливої, нераціональної в пристрасті МС. Власне, Шиллер і запровадив образ шотландської королеви до світового контексту (натомість, скажімо, присвячений МШ вірш Р. Бернса, попри оригінальність і формальну вправність, широкому загалу – принаймні, за межами Шотландії та англомовного світу – невідомий). Причому трактування образу МС у мистецтві й навіть звичайному сприйнятті тривалий час було саме шиллерівське. Услід за німецьким романтиком можна сформулювати антитезу: МС втілювала ірраціональність, ЄА – раціональність. Від традиції класицизму тут – боротьба між обов’язком і почуттям.

Вибір саме німецької культури (а отже, германська рецепція образу МС) у ВВ мотивується базовим вивченням німецької мови, студіюванням класичної філософії (Тюбінген), німецькомовною науковою діяльністю й викладанням. Так, докторське дослідження ВВ називається “*Deutsche epische Mariendichtung im Mittelalter*”, робота «розглядає жанровий і тематичний аспект серед-

ньовічної німецької мар’янської [маріологічної. – О. С.] епічної літератури (себто створеної в мові *mittelhochdeutsch* і середньовічній латинській, *vulgata*), як і використання в ній класичних (греко-латинських) тем, перетворених на християнський тогочасний лад» [3]. Германська основа складає значний відсоток творчого й наукового методу ВВ (у тому числі як компаративіста). У конфлікті двох королев письменниця виокремлює антитезу: «Тут питання, що важливіше: людське серце чи велич володіння й одночасно власного народу... Вибір – важкий» [4]. (Про цю ж проблему обох королев та її відбиття в художній літературі й кінематографії див.: [9] – О. С.). Емоційно з огляду на фемінінність МС ближча світогляду ВВ, але водночас письменниця визнає, що «Єлисавета» сприяла «незаперечному розвитку культури» Англії [4].

У зв’язку з цим показовий «Сонет-моління» МС (див. додаток 1), створений королевою в ув’язненні. Формальна характеристика твору дається М. Новиковою та ін.: «Схема его рифмовки така: *abba – abba – cddc – ee*. Это некий синтез петраркистской и шекспировской сонетных моделей. Начат он по модели петраркистской; затем поэтессе-любительнице не хватило, очевидно, рифм, чтобы выдержать их единую систему в катренах. III катрен она зарифмовала отдельно, однако в последнем 2-стишии «шекспировского сонета» повторила тип рифм. Рифмы не весьма оригинальны; некоторые из них явно натянуты. В целом сонет нельзя назвать шедевром эпохи Ренессанса ...» [1, с. 157].

Ця ж дослідниця та її співавтори розглядають контекст персоналії МС та відбиття творчості королеви в подальших інтерпретаціях: наприклад, перекладі її франкомовного сонета англійською Р. Беллом [1, с. 157]. Ключовими в тексті твору постають старозавітні поняття у старофранцузькій мові (якою й написаний сонет): «I катрен: 1) *l’ire* (гнів) – *ne s’appasie* (не удовлетворить, не утолить, не успокоить); 2) *de boufs* (<кровью> козлов) – *sur l’autel* (на алтарі); 3) *<ny par> encens* <ни> благовоніями) – *Sacrifice* <tel> (<никаким подобним> Жертвоприношенням); 4) *Le Souverain* (Господь <Бог> – *aise* <ne reçoit> (<не получит> удовлетворения, успокоения) [1, с. 157], причому деякі лексеми перейшли й до сучасної англійської мови (маючи спільний латинський корінь і відбившись через романську культуру): як-от іменник *sacrifice* («жертва», «офіра») і похідне дієс-

лово. Цікаво, що ця лексема може означати й «утрата», «збиток» (аналогічно – значення слова «жертва» в українській мові). Лексема *l'ire* також походить з латинської: *ira* (*f*) – «гнів», причому як саме почуття, так і його прояви. Це перше значення, і воно вживається в латинському перекладі Біблії (а також у МШ); додаткові – «лють», «розлюченість», «злість» тощо.

У Старому Завіті, зокрема у Псалтирі, часто згадується жертва (офіра), причому бики, тельці й козли (у Новому – телець із притчі про блудного сина тощо). Наприклад, псалом 50 (51): «Тоді приймеш прихильно законні жертви, приносиши й всепальні жертви; тоді принесуть телят на твій жертвник» (Пс. 51 (50) : 21, тут і далі Біблія у перекладі І. Хоменка – О. С.) [8, с. 647]. Цар Давид каявся після гріха з Вірсавією (покарою за перелюб, а також за приречення на смерть Урії стала смерть первістка царя й згаданої жінки) – імовірно, що МС так само в поетичній формі висловлювала каяття. У псалмі 66 (65): «Я принесу тобі всепальні жертви з овець тучних, разом із баранячою ситтю, пожертвую волів із козлами» (Пс. 65 : 15) [8, с. 654]. Слід зазначити, що Псалми поєднують суб'єктивні емоції (царя Давида) і водночас звернені до держави взагалі – Сіону. Отже, ліричний герой не втрачає своєї державотворчої сутності, попри випробування й навіть вигнання (імовірно, що МС могла ототожнювати себе з вигнаним Давидом – псалом 61 (60)). Тут можна простежити імпліцитну паралель: пустеля (Давид) = тюрма (МС), а також мотив синівської невдячності (і в біблійного царя, і в шотландської королеви). Про інші підтексти сонета, у тому числі можливу маніпуляцію, див. [10].

Варто розглянути порівняльний аналіз персоналій у контекстуальному зрізі. В Україні, як і взагалі у світі, постать МС дуже популярна, причому останнім часом пропонуються історичні паралелі – так, Г. Пагутяк називає Марину (Маріанну) Мнішек (правильніше з польської Мнішек, *Magyna Mniszchówna*), «галицькою Марією Стюарт» [6] (далі – ММ), розвиваючи цю ідею: ревне дотримання католицизму в іншому просторі, наполеглива (але проґрашна) політика, «гендерні забобони» [6], що оточували цю жінку за життя й створювали їй негативний «імідж». Можна згадати й чужість – як і Шотландія МС, Москва не сприйняла ММ через її іноземне похо-

дження (варто згадати й війну з поляками), інший етикет і, звичайно, конфесію: остання причина відбилась і в народних піснях (а в легендах нова цариця взагалі демонізувалася, ототожнюючись із відьмою). ММ вводять в український контекст з огляду на те, що вона народилась і виросла на території сучасної Львівської області, а у Самбірському соборі з майбутньою царицею московською вінчався Лжедмитрій І. МШ і ММ об'єднує амбівалентність культурної, політичної (до якої на той час належала й релігійна як невіддільна від держави) діяльності: сучасниками (почтом і безпосередньо народом – підлеглими, «посполитими») обидві діячки сприймалися як регресивні, тоді як із позитивних рис можна назвати спроби надати двору європейського «формату», з чим було пов'язане безуспішне наvertання МС шотландців на католицизм: ця релігія (як і в Дмитрія Самозванця з дружиною) вважалася засобом кар'єрного зростання й автоматичним відкриттям для держави європейського визнання, нових зв'язків. Обидві жінки-лідери вели дипломатію з Ватиканом (який гарантував недоторканність королівської крові). Об'єднує й неприродна смерть МС і ММ: МШ стратили, стявши голову, а царицина доля досі не з'ясована: є версія, що «трьом самозванцям жону» [13, с. 2] (формулювання М. Цвєтаєвої, переклад з російської мій. – О. С.) повісили (тобто теж покарали на горло) або втопили. Для обох монархинь спільні навіть деякі деталі: московську царицю ММ стали називати Марія Юріївна (оскільки батька, сандомирського воєводу, звали Єжи, тобто аналог Юрія), хоча навіть формально православ'я вона так і не прийняла. Ім'я «Маріанна» було чужим для іншої культури, «Марина» за тієї доби не таким популярним (хіба що в билинах – відьма Маринка, Маринка-чародійка, яка хотіла занапастити Добриню), натомість Марія – на честь Богоматері, ім'я як царське, так і простонародне (аналогічно – гетьманське / народне / казкове Іван в українській традиції; Джон, або Іоанн, в англійській культурі, Жан(на) – у французькій тощо) і взагалі надзвичайно поширене сторіччями, від героїнь народних казок до монарших осіб. Можливо, нове ім'я цариці надали з огляду на співзвуччя; можна висунути гіпотезу, що римське за походженням «Маріанна» на слух новим оточенням сприймалось як подвійне ім'я (Марі-Анна), і ключовим коренем

тут вийшло «Марія». Натомість варіант «Мар'яна», звичний для православної традиції (церковна форма «Маріамна», простонародне «Марем'яна»), при московському дворі також сприйняли б. МС теж відома зміною імені – але добровільно: вона запровадила ближчу їй французьку форму прізвища – Stuart (до того побутувала шотландсько-гельська Stiùbhart, ще є написанням Stewart), і цей варіант чинний досі. Як і МС, ММ була ренесансно освіченою жінкою, вела чимало епістолярію, а деякі документи лише приписуються авторству Марини (так само – «Сонети (листи) зі шкатули» МС), що взагалі не дивно в контексті епох Відродження, бароко (спільних для обох: ММ народилася бл. 1588 р., тобто через рік після страти МС), особливо у творчості придворних чи монарших літераторів. Таким чином, довкола обох видатних жінок створювалося й досі створюється чимало міфів, до яких належить, зокрема, і твердження про надзвичайну красу (МС – загалом у мистецтві, ММ – завдяки драмі О. Пушкіна «Борис Годунов»), тоді як реальні описи суперечать цим фантазіям (докладніше на тему зовнішності МС: [9] – О. С.).

ММ, яка царювала тільки дев'ять днів, можна порівняти й з іншою постаттю – леді Джейн Грей (Lady Jane Grey, 1537–1554), що запам'яталась як «королева дев'яти днів» (10–19 липня 1553 р.). Щоправда, ММ була коронована, а леді Джейн – ні. Трагічна доля некоронованої монархині (як і МС, леді Джейн стяли голову), освіченої та обізнаної в мистецтві, так само відображена в художній літературі. З ММ «королеву дев'яти днів» об'єднує іконографічна деталь: її збережений портрет – фальсифікація. Проте є й відмінності: як і в МС, у леді Джейн Грей створено репутацію мучениці, тоді як образ ММ демонізований (утім, МС теж сприймали амбівалентно – як і ММ, в іпостасі вбивці свого чоловіка, що не сприяло популярності серед підданих). До речі, як і МС, леді Джейн була страчена конкуренткою – Марією Кривавою Тюдор¹. Усіх перелічених жінок, які програли у своїй боротьбі, об'єднують: європейська освіта, різнобічність талантів, невідповідність і навіть чужість тому соціуму, в який вони

були переміщені, висока релігійність, нахил до маніпуляції (тут певним винятком є леді Джейн Грей), обстоювання власних королівських (у ММ – царських) прав, і до останнього – віра в закон. Проте схему, створену оточенням (а спочатку – вихователями) цих постатей, зруйнували інші принципи. Образ лідерства, асоційований із цими жінками, більше ґрунтується на мистецьких уявленнях, бо й леді Джейн Грей, і ММ були скоріше засобом маніпуляцій із боку своїх амбітних родичів. МС була знярядям свого католицького оточення (духівника, Давида Річчіо та ін.).

Яків I Стюарт (King James VI and I, 1566–1625). Культурний аспект та історична довідка. Був одним із найбільш освічених людей свого часу. Вільно знав латинську, давньогрецьку та інші мови (а також шотландсько-гельську та скотс). Йому належать демонологічні трактати (у тому числі про боротьбу з відьмами), трактат про шкідливість тютюну (король першим відкрив цю властивість нікотину; тютюн набував моди як одна із цікавинок, завезених з Америки). Писав англошотландською й латиною. Мислення мав скоріше наукове, дуже цікавився винахідницькими новинками (алхімія, медицина, природознавство тощо – ці захоплення успадкує його онук, Карл II Стюарт). Легендарним предком монарха був Банко, тан Лохабера – той самий, описаний Шекспіром у «Макбеті»: королівський предок, але не король (існує версія, що «Макбетом» письменник оспівав свого монарха, у тому числі його захоплення природою відовства, і тому ввів у сюжет відьом).

Син МС і лорда Генрі Дарнлі, Яків (Іаков) своїх батьків особисто не знав: Дарнлі вбили, коли Марія Стюарт була ще вагітна, а з ув'язненою матір'ю майбутній король не спілкувався й навіть не відповідав на її листи, чому присвячено драматичний епізод у фільмі «Марія, королева Шотландська» (1971, у ролі МС – Ванесса Редгрейв). (Питання про походження – тобто чи справді Яків був сином Дарнлі й навіть Марії – неодноразово піднімалося, проте офіційно він був і визнається нащадком саме цього подружжя). Справжньою духовною матір'ю він вважав Маріїну суперницю – ЄА. Саме її останньою волею на смертному ложі було передати корону ЯС як законному наступнику (що вона й акцентувала): “No rascal's son, but a king's” [15, p. 276] – тобто не сину «негідника» (можливо, тут ішлося

¹ Є версія, що прізвище «кривава Марія (Мері)» ця королева отримала не стільки за численні страти незгодних із нею, скільки за особливу увагу побожної католички до обряду свхаристії: вино = кров Христова.

про «підлий стан»), пояснивши: “Whom should I mean, but our cousin of Scotland?” [15, p. 276]. Так ЯС став королем Англії.

Політика та переконаність у власному божественному праві, надмірна довіра фаворитам, конфлікти з парламентом тощо висміювалися письменниками: Ч. Діккенсом [15, с. 277–278], Р. Кіплінгом (“School History of England”, 1911, вірш “James I (1603–25)”, де головний герой названий “A shifty mother’s shiftless son” [2, p. 120] (у перекладі Ольги Матвієнко – «лукавої ледащій син» [2, с. 121])) та іншими, ці якості й досі критикуються в наукових джерелах. Сучасні американісти відгукуються про політику Якова так: «Володіючи вагомими знаннями, він заслужив собі репутацію «найрозумнішого дурня в християнському світі». Він давав англійцям настанови з кожного питання, але заплющував очі на англійські традиції та почуття» [12, с. 46]. Останнє, у принципі, не дивно з огляду на іншу ментальність, виховання в іншій культурі, підготовку до керування Шотландією тощо. Проте в культурному плані ЯС прославився як меценат: за його правління розквітли театр, література, творили В. Шекспір, Бен Джонсон та інші. Таким чином, цей король був представником Ренесансу з позитивними й негативними рисами персоналій цієї доби. Наприклад, забобонність, віра в магію, відовство були невід’ємними прикметами того часу. тоді як у пізніших поколіннях (Ч. Діккенса) викликали насмішки [15, с. 278]. Трагедією для тодішньої Англії стала смерть від тифу принца Генрі (Генріха Фредеріка Стюарта, принца Велського, герцога Ротсея, 1594–1612), якого й готували на престол. Після смерті Якова трон зайняв непідготований Карл I Стюарт – середній син, до якого, за свідченнями сучасників, король відчував антипатію [14, с. 1–3].

Для аналізу показовий вірш ЯС «Сонет, присвячений як настанови від його величності його найдорожчому синові, принцу Генрі» – “Sonnet Prefixed to His Majesty’s Instructions to His Dearest Son, Henry the Prince” (додаток 2).

Поетологічний і лінгвістичний аналіз. Себе як поета король не сприймав, створюючи вірші не для широкого кола, проте вони позначені різноманіттям тематики, стрункою формою та відбиттям притаманного королю тієї епохи світогляду стосовно Божого промислу (монарх – намісник Бога на землі, в оригіналі – *lieutenant* [1],

«заступник», «намісник» – мусить виконувати Господню волю), прав на владу тощо. Ці твори позначені інтелектуалізмом, релігійністю, щирим подивом, викликаним феноменами «натури» (природи), вони ілюструють добу, гарно вкладаючись як ще одна цеглинка в мозаїку літератури Відродження.

У віршах, створених тодішнім варіантом англійської мови (староанглійською), трапляються шотландизми (з мови скотс, рідної монарху, який, за свідченнями, розмовляв англійською із шотландським акцентом). Цей варіант мови досить цікавий і навіть індивідуальний. Лексика сонета багатозначна, тому подекуди використано варіанти: так, «криця волі й дум» – в оригіналі “the metall’d minds” [1]: *mind(s)* означає «думки», «прагнення», «бажання», «погляди» та ін. У сонеті, адресованому синові (принцу Генрі) як майбутньому монарху, автор підкреслює васальну залежність (навіть омаж) земного владики від Небесного Царя. Тут відбувається гра слів, бо й у сонеті, і в перекладеній англійською Біблії (King James Bible, або KJV, тобто version, 1611) цар – це *King* (і так називають Бога). Але слов’янська традиція, зрозуміло, не може передавати цю лексему відповідно до Святого Письма як «король». Так само епітет *princely* означає й «царствений», і «належний принцу», тобто й тут наявна використана автором багатозначність (з натяком на безпосереднього адресата вірша). В аналізованому сонеті є антитеза *profane* (профанне) – *divine* (божественне). Автор застерігає сина від *vain* – суєти, марноти, мішури, пустого, дурниць. «Покара Божа – суєтним, пустим»: в оригіналі: “plaguing the profane” [1] – тобто Господь бичує (насилає кару; *plague* – мор, моровиця, чума, але й бич, тобто переносно – Божа кара).

У Біблії Короля Якова (яка вийшла за рік до смерті спадкоємця, а отже, принц Генрі читав цей переклад), лексема *lieutenant* згадується чотири рази, у Книзі Естер(и) (Esther) (Ест. 9 : 3, і далі) [17, с. 292] на позначення заступників (намісників) у провінціях, виряджених царем Ксерксом на допомогу юдеям. Лексеми *profane(d)*, *profaness* та інші похідні часто згадуються в цій версії Біблії, причому в Старому Завіті. Так, пророк Єремія (Jeremiah): “For both prophet and priest are profane; yea, in my house have I found their wickedness, saith the LORD” (Єр., 23 : 11) [17, с. 459]. Або пророк

Єзекиїль (Ezekiel): “<...> they have put no difference between the holy and profane...” (Єз., 22 : 26) [17, р. 495] або: “<...> they profaned my holy name...” (Єз., 36 : 20) [17, с. 503], майже дослівно остання фраза повторюється в пророка Амоса (Amos, Ам., 2 : 7) [17, с. 529] тощо. Показово, що ці лексеми згадуються саме в старозавітних пророків у переломні моменти (наприклад, вавилонський полон). У KJV часто трапляється антитеза *holy(holiness)/profane(ss)*. Отже, лінгвістичний аналіз показує, що автор сонета послуговувався лексикою з перекладу, замовленого ним самим. Таким чином, маємо подвійне, іще прозоріше, розуміння змісту вірша його адресатом, оскільки контекст і джерело відомі батькові й синіві.

Вірш буде також зрозумілим, якщо звернутися до історичного контексту: «Там, де Тюдори здійснювали абсолютну владу через конституційні форми, Яків пропагував теорію божественного права, відповідно до якої за свої дії монарх відповідає тільки перед Богом» [12, с. 46]. Це було висміяно Р. Кіплінгом у згаданому вірші: «Вважав, що треба якомога / Палити відьом на вогні, / Що влада короля – від Бога... / А син його довів, що ні!» [2, с. 121] (справді, Карл I Стюарт повторив долю своєї бабусі МС; до речі, його симпатії до католицизму й спроби реформувати догмати англіканської церкви могли бути продиктовані й генетично, а не лише впливом дружини-француженки). Треба зазначити, що, як і МС (а спочатку і ЄА в католицькому оточенні), ЯС не створив діалогу з конфесіями свого народу, не ставши союзником ні для пуритан, ні для англіканців (припинивши війну з католицькою Іспанією [12, с. 46], а ця війна сприймалась як священна). Таким чином, пресвітеріанська віра короля не стала вповні ідентифікатом діяльнісного монарха, на якого сподівався народ (утім, у цей період можна говорити про формування нації і в Шотландії, і в Англії).

Біблія Короля Якова барокова за стилем і цікава політичним спрямуванням (тут можна простежити певну паралель з епічною поемою Дж. Мілтона «Утрачений рай», “Paradise Lost”, яка теж створена в згаданий період). Чи не ототожнював себе король Яків зі своїм біблійним тезкою, який боровся з Богом (Буття, 32 : 24–31)?

Звернення саме до старозавітної (а не новозавітної) символіки в шотландській

поезії спільне й для римсько-католицького (МС), і англіканського (ЯС) світогляду, так само, як для шотландського народу тої пори (пресвітеріанців, реформатів) узагалі, у тому числі для антагоніста МШ Джона Нокса. На нашу думку, парадоксу тут не спостерігається (хоча вітчизняні шотландисти вважають інакше [1, с. 158]). Згадуючи «кров офірну» [11, с. 82], МС мала на увазі саме власну пожертву – духовну й світську (трон), а також прямо – саме життя. Кров може означати як мучеництво, так і королівську порфіру, рубіни в короні, отже, цей символ амбівалентний.

Тяжіння до образності саме Старого Завіту взагалі спостерігається в англійському та шотландському сприйнятті, наприклад, в англійській літературі – це анонімна поема «Перлина» (сер.-англ. “Perle”, кінець XIV ст.), «Кентерберійські оповідки» Дж. Чосера (той самий період; українською твір перекладається М. Стріхою), перший згаданий текст – узагалі виразно католицький і (виходячи зі стилю, образності, ідеї тощо) створений іще до реформувань, сект, напевне, до появи вчення Джона Вікліфа. У Чосера герої – також католики, попри часте звертання в тексті до Старого Завіту та його цитування (часто пародійне) чи знижене обігрування. З протестантських деномінацій можна назвати культову книгу баптиста Дж. Баньяна (Беньяна, Буньяна, Bunyan) «Путь Прочанина (Пілігрима) [з цього світу до прийдешнього світу]» (“The Pilgrim’s Progress from This World to That Which Is to Come”), ця ж епоха – сатирична поема Семюела Батлера (Samuel Butler) «Гудібрас» (“Hudibras”, пер. М. Стріха), де згадується обернений на худобу Навуходносор; і таких прикладів – безліч. Так, у «Перлині» неодноразово фіксуються звертання до пророцтв Ісаї щодо Месії; згадуються цар Давид і Соломон; наскрізним є образ Агнця в раю й жертви (офіри: наприклад, строфа 89, рядок 1064: “Pe Lombe þe saker-fyse þer to reget” [16, с. 90]), причому із серця Агнця (Ісуса) струменить кров, проте Спаситель не втрачає осяйного усміху, тощо (строфи 95–96, частини XIX – XX) [7, с. 72–73]. Наприклад, строфа 62, де діва в раю (умерла дочка героя) говорить про свого Небесного Нареченого: «Мій Агнець кров’ю на закланні / Для миру стік у сфері цій – / Щоб мали перли бездоганні» [7, с. 58] (з неопублікованого архіву Ольги Смольницької – О. С.).

Також згадана старозавітна тенденція наявна в скандинавському сприйнятті (фоль-

клар, класика: наприклад, романи Сельми Лагерлеф). Це орієнтири й навіть своєрідні ідентифікати власної свідомості, мислення за аналогією, що перетворює тексти (написані монархами суто для себе або для найближчого кола – як у ЯС для сина) на story, self-presentation і навіть history. Таким чином, англійські та шотландські католики й протестанти мислили цими категоріями, які надавали своєрідну впевненість у власному виборі та будуванні власної сутності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у МС модель сонета – переважно романська (петраркістська), з тенденціями шекспірівського, в ЯС – уже суто англійська (шекспірівська), причому версифікаційно син явно вправніший, ніж мати. Проте обидва поети мали романський світогляд (до якого МШ тяжіла свідомо як вихована у французько-італійській культурі, а її син – більше інтуїтивно). У змісті сонетів МШ спиралася більше на рефлексію, інтуїцію, емоційність, тоді як ЯС перевагу віддавав чіткості, прагненню упорядкувати як власне мислення, так і своє оточення (з огляду на конфлікти з парламентом, зростання релігійної нетерпимості тощо). Його проаналізований сонет (у цьому разі до уваги не беруться інші, більш емоційні твори: присвячені природі, любовні тощо) гармонійно поєднує релігійний світогляд (у тому числі покору Божій волі) і раціональні настанови. Звідси випливає, що за гендерною ознакою текст МС – приклад жіночого письма, тоді як ЯС – чоловічого (зазначимо, що цей підсумок підбито тільки в конкретному випадку, оскільки поділ на «маскулінне» й «фемінінне» в мистецтві часто умовний). Робота має перспективу продовження в культурологічному, релігієзнавчому та іншому аспектах, причому із залученням інших творів із метою компаративного аналізу, особливо з огляду на постійно поповнюваний україномовний корпус перекладів зазначених поетів.

Додаток 1. Марія Стюарт, «Сонет-моління» (поетичний переклад Максима Стріхи). Гнів Божий не вгамує кров офірна / Биків а чи ягнят на вівтарі / Із пахощами – на гріхи старі / Ніяка жертва буде не співмірна. // Але душа, Тобі, мій Боже, вірна, / Нехай пребуде в милості й добрі, / Й Законіві, що ствердив Ти вгорі, / І серед смертних буде хай покірна. // Єдина жертва, що для Тебе любя – / Нічні та денні молитви святі, / Смиренна вірність, плоть у чистоті. //

О Всемогутній, хай повік сугубо / Твої дари у серці потаю, / Тим славу й честь підносячи Твою [11, с. 82].

Додаток 2. Яків VI Шотландський Стюарт (король Яків I Англійський), «Сонет, присвячений як настанови від його величності його найдорожчому синові, принцу Генрі» (“Sonnet Prefixed to His Majesty’s Instructions to His Dearest Son, Henry the Prince”) (поетичний переклад Ольги Смольницької). Марноти Бог царям не дозволя, / Бо Трон Його і берло їм нести; / І як належна владарям земля, / Так влади богобоязні путі. // Якщо в правлінні щастя прагнеш ти – / Небесного Царя шануй канон: / Твоїх законів ключ – Його Закон, / Лишись Його намісником земним, // Несхитним будь, і щедрим, і простим; / Смирій гординю, борони права, / Йди завжди перед очі Божества, – / Покара Божа – суєтним, пустим, // І царствених чеснот осяють лики / Тебе – слугу Найвищого Владики [14, с. 4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кашникова И. Мария I Шотландская: биография и лирика (религиозный и гендерный аспекты) / И. Кашникова М. Новикова, М. Стогний, С. Трош // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2013. – № 263. – Т. 1. – С. 157–158.
2. Кіплінг Р. Сім морів : Поетичні твори / Р. Кіплінг; упоряд. В. Чернишенко. – Англ. мовою з паралельним українським перекладом. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 480 с.
3. Лист від Віри Вовк до Ольги Смольницької від 27 жовтня 2016 р. (13:54). (З особистого архіву Ольги Смольницької).
4. Листи від Віри Вовк до Ольги Смольницької від 19 грудня 2016 р. (14:41, 20:01, 21:02). (З особистого архіву Ольги Смольницької).
5. Новикова М. Лірика Марії I Стюарт: гендерний та релігійний аспекти / М. Новикова, С. Трош // Академія Наук Вищої школи України. – Наукові записки. – Т. IX. – К., 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anvsu.org.ua/index.files/naukovi%20vidannya.files/NZ_16_zmist.htm.
6. Пагутяк Г. Галицька Марія Стюарт / Г. Пагутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?galitska_mariya_styuart&objectId=12625.
7. Перлина (“Perle”, XIV ст., анонімна середньоанглійська поема) / Із середньоанглійської формою оригіналу переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2013 – 2016. – 76 с. (На правах рукопису).
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арабськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990.
9. Смольницька О. Інтермедіальна імагологія жіночого лідерства (на прикладі образів Єлизавети I Англійської Тюдор і Марії I Шотландської – Стюарт) / О. Смоль-

- ницька // Філологічні трактати. – 2016. – Т. 8. – № 3. – С. 118–128.
10. Смольницька О. Переклад концептів світської лірики вибраних державних діячів Європи (X – XVI ст.) (на матеріалі англо- і ґельськомовної поезії) / О. Смольницька // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. Біскуб (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4. – С. 162–172.
11. Стріха М. Улюблені переклади : поезії / М. Стріха. – К. : Український письменник, 2015. – 724 с.
12. Тіндалл Дж. Історія Америки [6-те вид.] / Дж. Тіндалл, Д. Шай / Пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. – Львів : Літопис, 2010. – 904 с.
13. Цветаєва М. Марина / М. Цветаєва / З російської переклала О. Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2014. – 4 с. (На правах рукопису).
14. Яків VI Шотландський Стюарт (король Яків I Англійський). Вибрані сонети / З шотландської поезії / Зі староанглійської (і вставок скотс) формою оригіналу переклала О. Смольницька. – 2016. – Автор. комп. набір. – 4 с. (На правах рукопису).
15. Dickens Ch. A Child's History of England and Miscellaneous Pieces / Ch. Dickens. – New York : Lovell, Coryell & Company. – No date, circa 1890s. – 364 p.
16. Pearl : An English poem of the XIVth century: edited, with modern rendering, together with Boccaccio's Olympia, by Sir Israel Gollancz, Litt. D., F.B.A. – Chatto and Windus : London, MCMXXI. – lii, 285 p. illus., facsim.
17. The King James Version of the Holy Bible [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.davince.com/bible.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. King James I [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sirbacon.org/Sonnet/88.html>.